

ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«Запорізький національний університет»
Міністерства освіти і науки,
молоді та спорту України

Заснований
у 1997 р.

Свідцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15436-4008 ПР,
22.06.2009 р.

Адреса редакції :
Україна, 69600,
м. Запоріжжя, МСП-41,
вул. Жуковського, 66

В і с н и к

**Запорізького національного
університету**

Телефони

для довідок:

(061) 228-76-41,

(061) 289-12-26

• **Економічні науки**

Факс: (061) 764-45-46

№3(15), 2012

**Запорізький національний університет
Запоріжжя 2012**

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖГАЛУЗЕВИХ ВІДНОСИН В АГРОПРОМИСЛОВОМУ КОМПЛЕКСІ

Томілін О.О., к.с.-г.н., директор

Європейський університет, Полтавська філія

У статті розглядаються питання формування та розвитку міжгалузевих відносин в агропромисловому комплексі України. Розкриті методологічні аспекти міжгалузевих відносин в агропромисловій сфері.

Ключові слова: міжгалузеві зв'язки, міжгалузеві відносини, агропромисловий комплекс, галузева структура агропромислового комплексу.

Томили́н А.А. ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ МЕЖОТРАСЛЕВЫХ ОТНОШЕНИЙ В АГРОПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ / Европейский университет, Полтавский филиал, Украина

В статье рассматриваются вопросы формирования и развития межотраслевых отношений в агропромышленном комплексе Украины. Раскрыты методологические аспекты межотраслевых отношений в агропромышленной сфере.

Ключевые слова: межотраслевые связи, межотраслевые отношения, агропромышленный комплекс, отраслевая структура агропромышленного комплекса.

Tomilin A.A. FORMATION AND DEVELOPMENT OF RELATIONS INTERDISCIPLINARY IN AGRICULTURE / European University, Poltava, Ukraine

The article deals with the formation and development of intersectoral relations in agriculture of Ukraine. Disclosed methodological aspects of inter-branch relations in agro-industrial sector.

Key words: cross-industry relations, inter-branch relations, agricultural, industrial structure of agriculture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Проблема міжгалузевих економічних відносин між сільським господарством та іншими галузями економіки країни виникла ще за радянських часів. У країнах колишнього радянського блоку агропромислове виробництво регулювалося за допомогою прямих (централізоване затвердження обсягів виробництва та розподіл інвестицій між галузями АПК; обов'язкове фінансування галузей з державного бюджету; виконання планів поставки продукції тощо) та опосередкованих (встановлення рівня цін; регулювання рівня доходів підприємства; регулювання зовнішньо торговельних зв'язків) регуляторів. Однією з найгостріших проблем агропромислового комплексу є те, що сільське господарство, роблячи значний внесок в розвиток держави, несе непропорційну частку витрат, які пов'язані з цим розвитком.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Нами проведено аналіз теоретичних і методологічних основ міжгалузевих відносин. Теоретичну сутність основ міжгалузевих відносин, нееквівалентного міжгалузевого обміну, їх генезису і форм прояву досліджувались провідними вченими-економістами: Л. М. Березіною [1], В. Л. Валентиновим, Т. В. Гагалюком, П. І. Гайдучким, П. Т. Саблуком [2], О. М. Шпицаком та ін. Формування міжгалузевих відносин в аграрному секторі економіки знайшли своє відображення в наукових працях: В. Г. Андрійчука, П. С. Березівського [3], В. В. Зіновчука, П. Т. Саблука [2] та інших. Питанням розвитку агропромислового комплексу присвячені роботи багатьох вчених-економістів, чільне місце серед них посідають праці: С. С. Бакая, В. І. Бойка, М. І. Кісіля та ін. Процес реформування агропромислового комплексу зумовлює необхідність формування нової системи економічних відносин в агропромисловій сфері.

Дослідження глибинних процесів міжгалузевих відносин є важливим елементом для розуміння тенденцій та напрямів розвитку національної економіки, формування адекватної політики. Саме з цих процесів виникає необхідність методологічного з'ясування природи нееквівалентності міжгалузевого обміну, його витоків, обґрунтування шляхів зменшення негативних наслідків в галузях і сферах агропромислового комплексу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Головним завданням по формуванню системи міжгалузевих відносин в аграрній сфері економіки є оптимальний підбір взаємопов'язаних галузей, раціональний підбір галузей та підприємств зі спільними фінансовими інтересами із дотриманням відповідних пропорцій між ними, ефективним природно-географічним розміщенням продуктивних сил.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дане дослідження зумовлює необхідність поглибленого вивчення теоретичних і методологічних аспектів міжгалузевих відносин в агропромисловій сфері. Розвиток агропромислового комплексу вимагає

удосконалення методології дослідження міжгалузевих відносин: від теоретичної інтерпретації явища необхідно перейти до безпосереднього проектування моделей ефективності міжгалузевих відносин. Формування системи міжгалузевих відносин є головною ознакою економічної організації агропромислового комплексу. З розвитком економіки в сучасних умовах ускладнилися соціально-економічні відносини в агропромисловому комплексі, зросла залежність одних галузей від інших. Сьогодні проблеми розвитку та формування міжгалузевих відносин надзвичайно актуальні.

У міру накопичення знань про властивості та зв'язках досліджуваного об'єкта, розділення їх на одиничні і загальні, якісні та кількісні характеристики і виникає необхідність їх пояснення, виведенні з інших властивостей і зв'язків. На цьому ступені розвитку пізнання вступає в дію принцип детермінізму, що виражає обумовленість одних матеріальних утворень, властивостей і станів іншими матеріальними утвореннями, властивостями і станами, залежність одних від інших. Об'єктивну основу принципу детермінізму складає загальність причинного обумовленості явищ, наявність необхідних зв'язків і закономірностей матеріальних утворень, підпорядкування їх функціонування і розвитку відповідних законів. Проблеми детермінізму підкреслюються багатьма авторами [4, 5].

Науковою засадою становлення та розвитку міжгалузевих відносин є причинність. Причинність як особливий вид взаємозв'язку явищ дійсності сягає своїм корінням у взаємодію, виражає його зв'язок зі змінами, які вона викликає. У зв'язку з тим, що матеріальні утворення являють собою відносно стійкі системи руху, вони не просто співіснують, а впливають один на одного і викликають один в одному відповідні зміни. Взаємодія тих чи інших матеріальних утворень по відношенню до виникаючих у взаємодіючих утвореннях змін буде виступати як причина, а самі зміни – як сліdstва. Якщо ця взаємодія не позбавляє самостійності виступаючих в нього утворень, то вона являє собою зовнішню причину по відношенню до виникаючих змін.

Дослідники марксистсько-ленінської діалектики [6, с. 120] вважають, що причина – це взаємодія матеріальних утворень, яка викликає відповідну зміну в них, а наслідок – це зміни, що виникають під взаємодіючих матеріальних утвореннях в результаті їх взаємодії.

Оскільки всі матеріальні утворення являють собою відносно стійкі системи руху і через це є активними, впливають один на одного і викликають відповідні зміни, остільки причинно-наслідковий зв'язок охоплює всі матеріальні утворення, то саме він є формою вираження внутрішньої активності матерії [7, 8], формою зв'язку спрямованої взаємодії [4, 9].

Найважливішою характеристикою причинно-наслідкового зв'язку, як відомо, є тимчасова послідовність: причина, завжди в часі настає раніше сліdstва. Будучи взаємодією елементів, що становлять цілісне матеріальне утворення, або відносно самостійних матеріальних утворень, причина починає діяти, тобто виконувати свої функції тоді, коли сліdstво відсутнє. Сліdstво з'являється пізніше. Щоб воно з'явилося, необхідний час, протягом якого взаємодіють реальності викличуть один в одному певні зміни. Іншими словами, потрібен певний (у кожному окремому випадку свій) інтервал часу, перш ніж те чи інше взаємодія дасть результат. Якби між взаємодією і його результатом (відповідними змінами) не було певного тимчасового інтервалу, не було б ніякої історії, ніякого розвитку. Тоді все здійснювалося б в одну мить, в нескінченно далекому минулому або розчинилося б у безперервному потоці змін, що виключає будь-яку стійкість, а разом з цим якісну визначеність. Між тим матерія існує в розчленованому на окремі відносно стійкі, якісно певні матеріальні утворення та стану вигляді. Останні в результаті взаємодії переходять один в одного і в нові відносно стійкі стани: всі ці переходи являють собою, ланки розгортаються від справжнього до майбутнього причинно-наслідкових ланцюгів. Деякі автори стверджують, що причина і “передусе сліdstву, і існує з ним одночасно”. Висунувши таке положення, автори пояснюють: “Перетворення одного явища в інше являє собою розвивається в часі процес, при якому нове явище (наслідок) співіснує з згасаючим явищем (причиною) протягом всього матеріального процесу взаємодії” [10]. Отже, всякий об'єктивний процес розгортається від причини до сліdstва. Причина в часі завжди передусе сліdstву.

Сліdstво, таким чином, нетотожні причини, істотно відрізняється від неї, в процесі заподіяння воно знаходить нові властивості, зв'язки, якісну визначеність. Сходження від абстрактного до конкретного – спосіб відображення сутності об'єкта як органічного цілого. Класичним, неперевершеним зразком дослідження об'єкта і його взаємозв'язки як органічного цілого служить “Капітал” К. Маркса. Саме в “Капіталі” спосіб сходження від абстрактного до конкретного та їх взаємозв'язок представлені в найбільш розвиненому вигляді. Головна мета руху пізнання, яка здійснюється способом сходження від абстрактного до конкретного, – розкриття сутності органічного цілого. На попередній стадії зв'язок, якщо він фіксується, представляється переважно як просте співіснування сторін предмета один з одним або як дослідження одного з іншим, як зовнішній зв'язок сторін. На стадії сходження від абстрактного до конкретного, переважає відображення внутрішнього зв'язку, внутрішньої єдності сторін, тобто такого зв'язку, коли кожна сторона виступає визначеною за своєю сутністю саме внаслідок її зв'язків з іншими сторонами органічного цілого. Як результат, кінцевий пункт сходження від абстрактного до конкретного є єдність. Сходження від абстрактного до конкретного являє собою головну стадію у відображенні

органічного цілого, бо саме на цій стадії першочерговим завданням стає розкриття внутрішніх зв'язків, внутрішньої єдності сторін органічного цілого.

Тільки на шляху розгляду сутності самої по собі і на шляху руху від суті до явища і дійсності предметом спеціального розгляду стають внутрішні зв'язки і відносини. Деякі автори визначають міжгалузеві зв'язки як економічні зв'язки між галузями економіки щодо кооперації виробництва і обміну продуктами в результаті суспільного поділу праці. Міжгалузеві зв'язки виявляються у потоках товарів і послуг з підприємств одних галузей на підприємства інших. Поглиблення суспільного поділу праці об'єктивно зумовлює адекватний розвиток міжгалузевих зв'язків – загальної закономірності розвитку суспільного виробництва. Галузевій структурі економіки притаманні певні міжгалузеві пропорції, міжгалузеві виробничі зв'язки, що постійно посилюються і розширюються. Відбувається процес інтеграції різних стадій виробництва і розподілу тієї чи іншої продукції. В економіці України спостерігається взаємодія галузей у складі інтеграційних структур – міжгалузевих комплексів. Одним з таких найбільш потужних і багатогалузевих комплексів є аграрно-промисловий. Подальше функціонування підприємств агропромислового комплексу та розвиток між ними організаційно-економічних відносин потребує формування надійної економічної безпеки. Рівень економічної безпеки суб'єктів АПК залежить від того, наскільки їх власники чи система менеджменту здатні уникнути можливих загроз зовнішнього середовища та ліквідувати наслідки шкідливих проявів окремих його складових. Подальші розвідки в межах проблеми мають передбачати опрацювання методологічних прийомів та інструментарію щодо запобігання негативним наслідкам ризиків та загроз [1].

На думку А. А. Чухна [11, с. 359–360], всю розмаїтість міжгалузевих зв'язків, які характеризують розвиток АПК, необхідно розглядати у двох аспектах: – організаційно-технологічному; – соціально-економічному.

У першому випадку аналізують конкретний характер та організаційно-виробничі особливості цього типу господарських зв'язків.

У другому – соціальну природу цих відносин та визначають їхні наслідки.

На нашу думку, міжгалузеві зв'язки – це економічні зв'язки між підприємствами різних галузей економіки з встановленням їх оптимальної пропорції.

На економічну незалежність нашої держави сьогодні активно впливає агропромисловий комплекс, який належить до міжгалузевих формувань економіки.

В економічній літературі авторами пропонується декілька визначень суті агропромислового комплексу. Агропромисловий комплекс (АПК) значною мірою визначає соціально-економічний розвиток країни, рівень життя населення, його забезпечення продуктами харчування, а промисловість – сільськогосподарською сировиною [12, с. 199]. Деякі автори вважають, що АПК – це вертикально інтегрована і скоординована сукупність галузей і підприємств, зайнятих виробництвом продовольства, продуктів з сільськогосподарської сировини, їхнім зберіганням, переробкою і доведенням до споживача [13, с. 359]. За даними енциклопедичного словника агропромисловий комплекс – сукупність галузей народного господарства, пов'язаних з виробництвом продовольства і предметів широкого вжитку з сільськогосподарської сировини і постачанням ними населення [14, с. 20]. Вважаємо, що агропромисловий комплекс – це складний комплекс виробництва, який об'єднує різні галузі сільського господарства, головним завданням якого є забезпечення країни продовольством та сільськогосподарською сировиною. Агропромисловий комплекс – це не лише сукупність галузей економіки, пов'язаних між собою модифікованими економічними відносинами.

У літературних джерелах агропромисловий комплекс розглядається з площини трьох [13] сфер (рис. 1). Деякі автори описують чотири сфери агропромислового комплексу [3, 15, 16].

Формування агропромислового комплексу сьогодні є загальнонаціональним питанням, а в окремих випадках навіть міжнародною координацією виробництва та реалізації споживчих товарів, безпосередньо продовольства то товарів, які пов'язані з сільським господарством.

Однак потрібно врахувати і те, що міжгалузеві зв'язки активно впливають на техніко-економічне становище в одних галузях АПК за рахунок впливу на них інших сфер. Цей вплив здійснюється шляхом як прямого технологічного ланцюга, так і опосередкованих і зворотних зв'язків. Однією з важливих ознак взаємодії окремих галузей АПК і сфер є економічна і соціальна реорганізація аграрної сфери економіки, в якій найактивнішу участь беруть держава, промислові і торгові фірми, фермери тощо. В Україні розвиток інтегрованих процесів гальмується незбалансованістю і нерациональним розвитком окремих галузей і сфер, які входять до складу АПК.

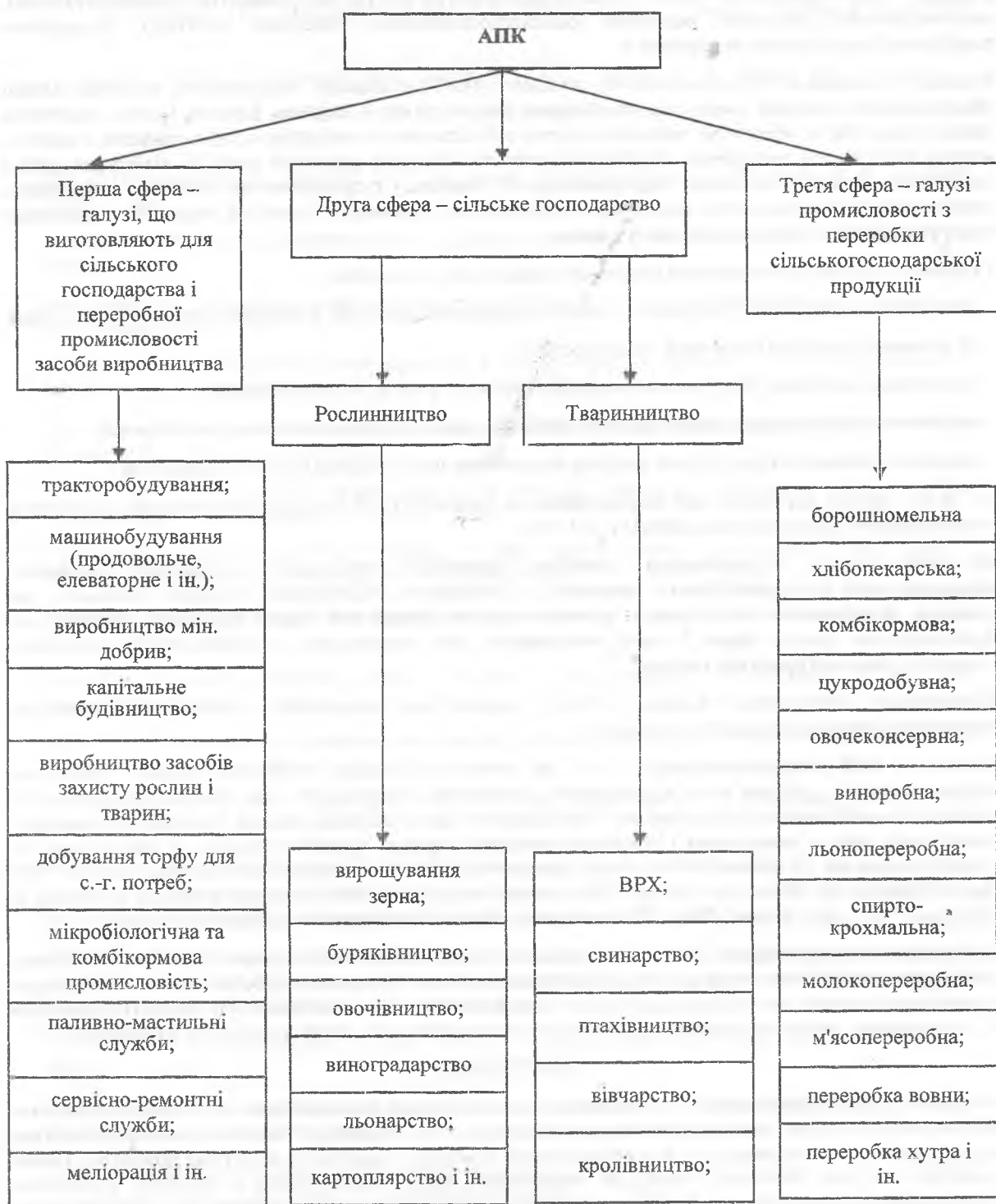

Рис. 1. Галузева структура АПК

На нашу думку, агропромисловий комплекс – це сукупність чотирьох сфер:

- 1 сфера – галузі рослинництва і тваринництва (галузі, які зайняті виробництвом сільськогосподарської продукції);
- 2 сфера – галузі промислової переробки (галузі, які займаються промисловою переробкою сільськогосподарської продукції: молочна, м'ясна, борошномельна, круп'яна та ін.);
- 3 сфера – галузі, які виробляють засоби виробництва (галузі, які виробляють мінеральні добрива та хімічні засоби, комбікормова промисловість, мікробіологічна промисловість та ін.);

4 сфера – галузі виробничої та соціальної інфраструктури (галузі, які займаються транспортуванням, науково-дослідні установи, реалізація сільськогосподарської продукції, заготівля, підвищення кваліфікації та підготовка кадрів та ін.).

Важливою складовою агропромислового комплексу (АПК) є сільське господарство, одиниця валової продукції якого створює умови для виробництва більше десяти її одиниць в інших галузях економіки країни. Дана галузь забезпечує зайнятість 4 млн. осіб сільського населення, сприяє створенню робочих місць у пов'язаних з нею сферах виробництва, розвитку сільських територій тощо [2]. Найважливішою і особливою складовою частиною агропромислового комплексу є продовольчий комплекс – сукупність взаємозв'язаних підприємств з виробництва продовольчої сировини, її заготівлі, переробки і реалізації через торговельно-розподільну мережу і ринок.

Галузева структура продовольчого комплексу складається з таких сфер:

- сировинна (виращування і заготівля сільськогосподарської продукції, рибництво, продукція лісу тощо);
- зберігання і переробка (сховищне господарство);
- торговельно-споживча (збут, оптово-роздрібна торгівля, громадське харчування);
- виробнича інфраструктура (енерговодозабезпечення, транспорт, шляхове господарство тощо);
- соціальна інфраструктура (трудові ресурси, науково-дослідні установи й органи управління).

На думку деяких науковців, найпопулярнішим на території СНД видом агро-бізнесової структури є конгломерація у формі агрохолдингів [17, с. 1; 18].

На нашу думку, перспективним способом організації управління господарської діяльності підприємствами агропромислового комплексу є створення холдингових компаній. Вважаємо, що розвиток інтегрованих міжгалузевих зв'язків можливі тільки при умові ринкових відносин при функціонуванні різних форм і типів господарств, при подальшому вдосконаленні економічного механізму взаємодії суміжних галузей.

Ефективність міжгалузевих зв'язків у АПК у значній мірі визначається рівнем та досконалістю державного регулювання цього комплексу.

Закони та інші нормативно-правові акти, що регулюють аграрні відносини, служать джерелами аграрного права, оскільки вони відповідають Конституції України [19, с. 8]. Можна виділити серед великої кількості законів щодо аграрного законодавства певну кількість законів України, що відіграють визначальну роль у формуванні і реалізації державної аграрної політики України. У першу чергу це Закон України від 24 червня 2004 р. “Про державну підтримку сільського господарства України” [20], Закон України від 18 жовтня 2005 р. “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” [21]; від 1 липня 2010 р. “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” [22] та ін.

Березіною Л. М. встановлено, що процеси державного регулювання національного продовольчого ринку та підприємств АПК значно гальмуються постійною нестачею фінансового забезпечення, нестабільністю економічної ситуації, що обмежує можливості і масштаби підтримки державою суб'єктів АПК, зумовлює й у подальшому залежність національного продовольчого ринку від імпорту продуктів харчування [23].

ВИСНОВКИ

Вважаємо, інтеграційний процес в агропромисловому комплексі можливий при об'єднанні двох великих галузей рослинництва і тваринництва та галузей промислової переробки. Таке поєднання гарантуватиме економічну сталість підприємств агропромислового комплексу, надійність та суттєві переваги в умовах дефіциту ресурсів. Вважаємо, необхідно передбачити зміни безпосередньо в структурі виробничих фондів аграрного виробництва. Необхідно створити умови для швидкої переробки сільськогосподарської продукції в межах регіону та оперативної роздрібної та оптової торгівлі.

Наше дослідження свідчить, що формування нових агропромислових об'єднань на основі міжгалузевої інтеграції дасть можливість суттєво підвищити економічну ефективність як аграрного виробництва в цілому, так і всіх взаємопов'язаних галузей агропромислової сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березіна Л. М. Економічна безпека та проблеми вдосконалення відносин суб'єктів АПК / Л. М. Березіна // Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму. — 2011. — № 1 (4). — С. 39—43.
2. Саблук П. Т. Стан і перспективи розвитку агропромислового комплексу України / П. Т. Саблук // Економіка України. — 2008. — № 12. — С. 4—18.

3. Березівський П. С. Організація виробництва в аграрних формуваннях : навч. посіб. / П. С. Березівський, П. С. Михалюк ; за ред. П. С. Березівського. — Львів : Українські технології, 2001. — 514 с.
4. Грязнов Б. С. Логика. Рациональность. Творчество / Б. С. Грязнов. — М. : Наука, 1982. — 256 с.
5. Иванова К. И. Принцип причинности в системе принципов научного познания / К. И. Иванова. — Ташкент : Фан, 1974. — 123 с.
6. Диалектическая логика / под ред. З. М. Оруджева, А. П. Шептулина. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1986. — 298 с.
7. Аскин Я. Ф. Философский детерминизм и научное познание / Я. Ф. Аскин. — М. : Мысль, 1977. — 188 с.
8. Введенев М. Ф. Проблема стилей мышления в естествознании / М. Ф. Введенев, Ю. В. Сачков. — М. : Знание, 1971. — 32 с.
9. Сейфуллаев Р. С. Концепция причинности и их функции в физике / Р. С. Сейфуллаев. — Новосибирск : Наука, 1973. — 134 с.
10. Чусовитин А. Г. Взаимодействие и причинность в физике / А. Г. Чусовитин. — Новосибирск : Наука, 1975. — Т. 2. — С. 131—142.
11. Основи економічної теорії : підруч. / [А. А. Чухно, П. С. Єщенко, Г. Н. Климко та ін.] ; за ред. А. А. Чухна. — К. : Вища школа, 2001. — 606 с.
12. Розміщення продуктивних сил України : [навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисц.] / [С. І. Дорогунцов, Ю. І. Пітюренко, Я. Б. Олійник та ін.]. — К. : КНЕУ, 2000. — 364 с.
13. Хорунжий М. Й. Організація агропромислового комплексу : підруч. / М. Й. Хорунжий. — К. : КНЕУ, 2001. — 382 с.
14. Советский энциклопедический словарь / [гл. ред. А. М. Прохоров]. — [3-е изд.]. — М. : Сов. энциклопедия, 1984. — 1600 с.
15. Ішук С. І. Розміщення продуктивних сил (теорія, методи, практика) / С. І. Ішук. — [6-е вид.]. — К. : Європ. ун-т, 2004. — 136 с.
16. Міжнародний агробізнес : [навч. посіб. / за ред. д.е.н., проф., акад. І. Ю. Сіваченка]. — К. : ЦУЛ, 2003. — 208 с.
17. Білоченко А. М. Корпоративний механізм залучення фінансових ресурсів в агропромислове виробництво : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 “Економіка, організація і управління підприємствами” / А. М. Білоченко. — К., 2003. — 20 с.
18. Парсяк В. Н. Формування корпоративних відносин в системі малого підприємництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук : спец. 08.06.01 “Економіка, організація управління підприємствами” / В. Н. Парсяк. — К., 2004. — 32 с.
19. Конституція України, принята 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — С. 141.
20. Закон України “Про державну підтримку сільського господарства України” від 24 черв. 2004 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2004. — № 49 із наступ. змінами. — С. 527.
21. Закон України “Про основні засади державної аграрної політики України на період до 2015 року” від 18 жовт. 2005 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 1. — С. 17.
22. Закон України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики” від 1 лип. 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2010. — № 40. — С. 527.
23. Березіна Л. М. Удосконалення організаційно-економічних відносин підприємств АПК як чинник забезпечення продовольчої безпеки країни / Л. М. Березіна // Національна економіка у сучасній глобальній економічній системі: механізми функціонування, динаміка, економічна безпека : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. — Полтава : ПУСКУ, 2010. — С. 120—122.